

23/12/24(M)

(i) Printed Pages : 7

Roll No.

(ii) Questions : 9

Sub. Code :

4	5	4	3	4
---	---	---	---	---

Exam. Code :

1	1	2	3
---	---	---	---

M.Ed. (Gen.) 1st Semester
(2124)

HISTORY OF EDUCATION-I (In all Mediums)

Paper : IV C04-HOE-I

Time Allowed : Three Hours]

[Maximum Marks : 70

Note :— Attempt **five** questions in all. Q. No. 9 is compulsory.

You must select **one** question from each unit.

UNIT-I

1. In contemporary scenario, one finds the traces of education in ancient India in terms of the aims of education. Explain with reference to Vedic education. 14
2. Describe the idea of teacher and teaching in Buddisht tradition of education. 7+7

UNIT-II

3. It is a popular belief that Macaulay had designed the colonial education system and crafted its policy. This belief lacks historical awareness as colonial education was an intricate social process. Elaborate. 14

4. Gandhi's *Nai Talim* was an important attempt to dissent from the colonial legacy of education which institutionalised strict regulation through inspections and examinations and the proliferation of rote memorization and a textbook culture for passing examinations for certification and employment. Discuss. 14

UNIT-III

5. What were the recommendations of the Kothari Commission (1964-66) which brought about a systemic change in school education in independent India ? Describe their influence and impact. 14
6. By studying the reports of various commissions, a scholar of education develops a historical perspective on education. What all is included in that perspective ? Elaborate. 14

UNIT-IV

7. Identify and analyse the markers of colonial rule that still exist in the present system of education in India. 14
8. In light of the Millennium Development Goals given by UNESCO, reflect upon the existing structure of secondary school education in India. 14

UNIT-V

9. Write short notes on any **two** of the following :

- Conceptualisation of knowledge in Jain tradition.
- Recommendations of the Sargent Report.
- Vocational education in post-Independence policies.
- Impact of liberalisation on Indian education. 7+7

(हिन्दी माध्यम)

नोट :- कुल पाँच प्रश्न करें। प्रश्न नं. 9 अनिवार्य है। आपको प्रत्येक यूनिट में से एक प्रश्न का चयन करना है।

यूनिट-I

- समकालीन परिदृश्य में, शिक्षा के उद्देश्यों के संदर्भ में प्राचीन भारत की शिक्षा के निशान मिलते हैं। वैदिक शिक्षा के संदर्भ में स्पष्ट कीजिए। 14
- शिक्षा की बौद्ध परम्परा में शिक्षक और शिक्षण की संकल्पना का वर्णन कीजिए। 7+7

यूनिट-II

- यह एक लोकप्रिय धारणा है कि मैकाले ने औपनिवेशिक शिक्षा प्रणाली को आकार दिया था और उसकी नीति तैयार की थी। इस धारणा में ऐतिहासिक जागरूकता का अभाव है क्योंकि औपनिवेशिक शिक्षा एक जटिल सामाजिक प्रक्रिया थी। विस्तार दें। 14

4. गांधी की नई तालीम शिक्षा की औपनिवेशिक विरासत से असहमति व्यक्त करने का एक महत्वपूर्ण प्रयास था, जिसने निरीक्षण और परीक्षाओं के माध्यम से सख्त विनियमन को संस्थागत बनाया और प्रमाणन और रोजगार हेतु परीक्षा उत्तीर्ण करने के लिए रटने की और एक पाठ्यपुस्तक संस्कृति का प्रसार किया। चर्चा करें। 14

यूनिट-III

5. स्वतंत्र भारत में स्कूली शिक्षा में प्रणालीगत परिवर्तन लाने वाली कोठारी आयोग (1964-66) की क्या सिफारिशें थीं ? उनके प्रभाव और असर का वर्णन कीजिए। 14
6. विभिन्न आयोगों की रिपोर्टों का अध्ययन करके, शिक्षा का एक विद्यार्थी शिक्षा पर एक ऐतिहासिक परिप्रेक्ष्य विकसित करता है। उस परिप्रेक्ष्य में क्या-क्या शामिल होता है ? विस्तार से समझाएं। 14

यूनिट-IV

7. औपनिवेशिक व्यवस्था की उन विशेषताओं को पहचानें और उनका विश्लेषण करें जो वर्तमान में भारत की शिक्षा की प्रणाली में मौजूद हैं। 14
8. यूनेस्को द्वारा दिए गए सहस्राब्दि विकास लक्ष्यों के तहत, भारत में माध्यमिक विद्यालय शिक्षा की मौजूदा संरचना पर विचार करें। 14

यूनिट-V

9. निम्नलिखित में से किन्हीं दो पर संक्षिप्त टिप्पणियां लिखिए :

- जैन परंपरा में ज्ञान की अवधारणा।
- सार्जेंट रिपोर्ट की सिफारिशें।
- स्वतंत्रता के बाद की नीतियों में व्यावसायिक शिक्षा।
- भारतीय शिक्षा पर उदारीकरण का प्रभाव।

7+7

(पंजाबी अनुवाद)

नोट :- ਕੁੱਲ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰੋ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ. 9 ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਰੇਕ ਯੂਨਿਟ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚੁਣਨਾ ਹੈ।

ਯੂਨਿਟ-I

- ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਵੈਦਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ। 14
- ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬੋਧੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ। 7+7

ਯੂਨਿਟ-II

- ਇਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੈਕਾਲੇ ਨੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਆਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਨੀਤੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਜਟਿਲ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੀ। ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕਰੋ। 14

4. ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਨਈਂ ਤਾਲੀਮ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਤੋਂ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਖਤ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਥਾਗਤ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਣ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਪਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਰੱਟੇ ਯਾਦਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੀਤਾ। ਚਰਚਾ ਕਰੋ। 14

ਯੂਨਿਟ—III

5. ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕੌਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ (1964-66) ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀ ਸਨ ? ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਅਸਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ। 14
6. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ, ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ? ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕਰੋ। 14

ਯੂਨਿਟ—IV

7. ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਮਾਰਕਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੋ ਜੋ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। 14
8. ਯੂਨੈਸਕੋ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਕਾਸ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਢਾਂਚੇ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ। 14

ਯੂਨਿਟ—V

9. ਹੇਠ ਦਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੋ 'ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਨੋਟ ਲਿਖੋ :
- ਜੈਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਧਾਰਨਾ।
 - ਸਾਰਜੈਂਟ ਰਿਪੋਰਟ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ।
 - ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਾਇਕ ਸਿੱਖਿਆ।
 - ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ।

7+7